

مجله اقتصادی

شماره‌های ۵ و ۶، مرداد و شهریور ۱۳۹۶، صفحات ۹۰-۷۵

تأثیر فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

پروانه سلاطین

استادیار اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی

p_salatin@iauec.ac.ir

علی نصیری

کارشناس ارشد اقتصاد

ramin3040@yahoo.com

زهرا امیرعباسی

کارشناس ارشد اقتصاد

e.amirabasi@gmail.com

نقش و اهمیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در فرایند رشد و توسعه اقتصادی در اکثر نظریات اقتصادی مورد تأکید قرار گرفته است. عوامل متعددی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأثیرگذار هستند. در سال‌های اخیر در کنار عواملی نظیر زیرساخت‌های اقتصادی، اندازه بازار، ثبات اقتصادی و آزادسازی اقتصادی، بر نقش فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأکید شده است. در این راستا هدف اصلی این مقاله بررسی میزان تأثیرگذاری شاخص‌های فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب عضو منا است. نتایج حاصل از برآورد مدل با استفاده از روش اثرات ثابت در دوره زمانی ۲۰۱۴-۲۰۰۴ نشان می‌دهد که شاخص‌های اخذ مجوزهای ساخت‌وساز، الزام‌آور بودن اجرای قراردادها، استخدام و اخراج نیروی کار و پرداخت مالیات تأثیر منفی و معنادار، و شاخص‌های حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، اخذ اعتبار، تجارت فرامرزی و ثبت مالکیت تأثیر مثبت و معنادار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارند. انحلال یک فعالیت و شروع کسب و کار تأثیر معناداری بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب ندارند. همچنین حمایت از سرمایه‌گذاران خرد بیشترین تأثیر را در میان شاخص‌های کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارد.

واژگان کلیدی: فضای کسب و کار، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، پانل دیتا.

۱. مقدمه

اقتصاددانان توسعه عموماً به تأثیر مثبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی به‌ویژه در کشورهای کم‌توسعه‌یافته، تأکید داشته‌اند (گاتاک و هالیچوگلو^۱، ۲۰۰۶). از مشکلات اصلی کشورهای کم‌توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته کمبود منابع جهت سرمایه‌گذاری در ایجاد اشتغال و زیرساخت‌های اقتصادی است. این مشکل ناشی از کمبود درآمدهای ارزی ناشی از صادرات است. با اشباع سرمایه‌گذاری در کشورهای پیشرفته صنعتی، نرخ بازده سرمایه‌گذاری در این گروه کشورها کاهش یافته است. از این رو سرمایه‌گذاران درصدد استفاده از فرصت‌هایی با بازدهی بیشتر هستند. چنانچه امنیت سرمایه‌گذاری در کشورهای در حال توسعه و اقتصادهای در حال گذار تضمین شده و بستر قانونی لازم فراهم گردد، سرمایه‌گذاران خارجی تمایل بیشتری برای حضور در این بازارها را خواهند داشت. بنابراین تسریع در ورود سرمایه‌های خارجی منافع مهمی را برای کشور میزبان به دنبال خواهد داشت. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تابع عواملی از قبیل نرخ بازگشت سرمایه، زیرساخت‌ها، رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری داخلی، منابع طبیعی، سرمایه انسانی، تورم، نرخ ارز، بدهی خارجی، مالیات‌ها و حقوق سیاسی است. عواملی همچون سیاست‌های کشور میزبان، حمایت فعال کشورها به منظور توسعه و سهولت سرمایه‌گذاری و ویژگی‌های اقتصادی کشور میزبان از دیگر عوامل مهم و مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی محسوب می‌شوند. هر کشور به میزانی که از امکانات گسترده‌تری برای کاهش هزینه‌های تولید برخوردار باشد و سطح تکنولوژی بالاتری داشته باشد، جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به آن کشور بیشتر خواهد بود. در واقع دلیل اصلی ورود حجم بالایی از این نوع سرمایه به کشورهای توسعه‌یافته، وجود شرایط فوق‌الذکر در این گونه کشورها است.

از آنجا که رشد فعالیت‌های اقتصادی موجب رشد سرمایه‌گذاری، اشتغال، افزایش درآمد و رفاه اجتماعی می‌شود و توسعه بخش خصوصی در اقتصاد موجبات رشد اقتصادی را فراهم می‌کند، لذا ایجاد زیرساخت‌های نهادی و زیربنایی جهت دستیابی به گسترده شدن فعالیت بخش خصوصی و

---

1. Ghatak, A. & F. Halicioglu.

پررنگ تر شدن نقش آن در اقتصاد از ضروریات و الزامات اولیه جهت بهبود فضای کسب و کار است.

یکی از محورهای اساسی در زمینه توانمندسازی بخش خصوصی، نگاه ویژه به بخش فضای کسب و کار و دستیابی به سیاست‌هایی در راستای افزایش انگیزه کسب و کار است. در این راستا، هدف اصلی این مقاله بررسی میزان تأثیرگذاری شاخص‌های فضای کسب و کار بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب در دوره زمانی ۲۰۱۴-۲۰۰۴ و آزمون فرضیه زیر است.

- شاخص‌های فضای کسب و کار تأثیر معناداری بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب عضو منا دارند.

ابزار گردآوری اطلاعات مورد نیاز بانک‌های اطلاعاتی از جمله بانک جهانی^۱ است. جامعه آماری در این مقاله گروه کشورهای منتخب عضو منا (عربستان سعودی، ایران، اردن، الجزیره، امارات متحده عربی، بحرین، تونس، جیبوتی، سوریه، عراق، عمان، غزه و کرانه باختری، قطر، کویت، لبنان، مراکش، مصر و یمن) هستند. در ادامه پس از بررسی مبانی نظری و سابقه پژوهش، ساختار مدل مورد استفاده معرفی و برآورد می‌شود و در نهایت نتیجه‌گیری و پیشنهادها ارائه می‌شود.

۲. مروری بر مبانی نظری و پیشینه تحقیق

سرمایه به عنوان یکی از پیش نیازهای اصلی رشد اقتصادی است. یکی از راه‌های تأمین سرمایه، جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی است. جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی نیازمند محیطی امن برای فضای کسب و کار است، زیرا بازگشت سرمایه و بازدهی سرمایه را امکان پذیر می‌سازد. داشتن محیطی امن نیازمند قوانین و مقررات مناسب است. در دهه ۹۰ میلادی، اهمیت «فضای کسب و کار» به عنوان حلقه ارتباطی فضای خرد و کلان اقتصادی در ادبیات اقتصادی مطرح شد. آنچه مسلم است، اصلاح مقررات کسب و کار و بهبود شاخص‌های مزبور در عرصه جهانی گامی مثبت در جهت تقویت مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد و ارتقا و تسهیل ورود فناوری به کشورها است. مادامی که فضای کسب و کار بهبود نیابد، بهبود عملکرد بنگاه‌ها و به طور کلی رشد

1. www.worldbank.org & www.doingbusiness.org

بخش خصوصی امکان پذیر نیست. کاهش رقابت پذیری بنگاه‌ها و گسترش بخش غیررسمی از پیامدهای محیط نامناسب کسب و کار است. در این راستا، منظور از فضای کسب و کار، عوامل مؤثر بر عملکرد واحدهای اقتصادی مانند ثبات قوانین و مقررات و کیفیت زیرساخت‌ها است که تغییر دادن آن‌ها فراتر از اختیارات و قدرت مدیران بنگاه‌های اقتصادی است (میدری و قودجانی، ۱۳۸۷).

بر اساس مطالعات بانک جهانی، در بیشتر کشورها برای راه‌اندازی یک کسب و کار هر چند کوچک باید ابتدا بر اساس نیاز بازار در مورد نوع محصول تولیدی تصمیم‌گیری شود و سپس برای تأمین سرمایه اولیه اقدام شود. کسب و کار برای شروع فعالیت باید در دفاتر رسمی ثبت شود. پس از آن نیروی کار باید استخدام شود. هنگامی که مقدمات فراهم شد، شرکت تولید خود را آغاز می‌کند، برای اخذ استانداردها و کسب مجوز عرضه محصول به بازار تلاش می‌کند و کیفیت محصولات خود را افزایش می‌دهد. پس از ورود به بازار و کسب سود، شرکت موظف به پرداخت مالیات و عوارض خواهد بود. ممکن است شرکت برای صادرات کالای خود نیز برنامه ریزی کرده باشد، در این صورت فرآیندهای دیگری نیز به فعالیت شرکت افزوده می‌شود. در تمامی این مراحل نیاز به مراجعه به نهاد قانونی وجود دارد و حتی در صورتی که فعالیت تعطیل شده و یا شرکت نخواهد به فعالیت خود ادامه دهد و حتی در صورت ورشکستگی، برای تعطیلی کسب و کار و تقسیم دارایی‌های آن بین صاحبان و سهام‌داران لازم است مراحلی را بر اساس مقررات انجام دهد.

به این ترتیب، هر کسب و کار از زمان شکل‌گیری تا انحلال کامل چرخه‌ای را طی می‌کند و در هر مرحله بر اساس قوانین و مقررات موجود برای شروع و تداوم فعالیت خود متحمل هزینه‌های گوناگون و صرف زمان می‌شود. بدیهی است هر چه این مراحل مشکل‌تر، پیچیده‌تر و پرهزینه‌تر باشند، انگیزه افراد و اشخاص حقیقی و حقوقی برای انجام و گسترش فعالیت‌ها کمتر می‌شود. در گزارش‌های بانک جهانی این مراحل مورد توجه قرار گرفته و بر اساس آن شاخص‌هایی برای سنجش سهولت آغاز و تداوم کسب و کار در تعامل با محیط شکل گرفته‌اند. معیارهایی که بانک جهانی برای اندازه‌گیری این شاخص‌ها در نظر می‌گیرد، بیانگر فضای کسب و کار در آن کشور است که اصلی‌ترین آن‌ها زمان و هزینه لازم برای طی هر یک از این مراحل است. اولین مسئله‌ای که در هر طرح تجاری و برای هر صاحب کسب و کاری مطرح است، تضمین‌های لازم برای حفظ اصل

سرمایه او (امنیت اقتصادی) و در مرحله بعد سودآور بودن این طرح و افزون بودن منافع کسب و کار از هزینه‌های آن است. هزینه‌های هر فعالیتی تابع دو دسته عوامل است:

- هزینه‌هایی که در فرآیندهای مختلف تولید انجام آن‌ها ضروری است؛
- هزینه‌هایی که به دلیل نامناسب بودن محیط فعالیت اقتصادی بر صاحبان کسب و کار تحمیل می‌شود. گاهی این قبیل هزینه‌ها به حدی زیاد است که صاحبان کسب و کار رغبتی به استفاده از فرصت‌های اقتصادی پیدا نمی‌کنند.

بانک جهانی تلاش می‌کند با بررسی محیط کسب و کار، ماهیت این هزینه‌ها را شناسایی و برای کاهش هزینه‌های ناشی از محیط فعالیت اقتصادی راه کارهایی ارائه کند. اگر زمان و هزینه صرف شده، نشانه‌های میزان سهولت راه‌اندازی و تداوم یک کسب و کار تلقی شود، حداقل یا حداکثر شدن آن به حجم و نوع قوانین مربوطه، میزان قانون‌مداری و حمایت نظام حقوقی از مالکیت افراد مربوط می‌شود؛ بنابراین کاهش زمان و هزینه راه‌اندازی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی ساده‌سازی و تضمین اجرای دقیق و عادلانه قوانین جهت آماده کردن بستر مناسب برای فعالیت اقتصادی و ایجاد امنیت برای سرمایه‌گذار و حمایت از سرمایه‌گذار در مقابل تعرضات احتمالی آینده، گام‌های مؤثر در تسهیل کسب و کار هستند.

در گزارش مؤسسه انجام کسب و کار^۱ شاخص‌های کمی مربوط به فضای کسب و کار و حمایت از حقوق مالکیت به شرح زیر هستند: (نصیری اقدم، ۱۳۸۹)

- شروع کسب و کار (فرآیند ثبت شرکت)؛
- اخذ مجوزهای ساخت و ساز (مجموعه اقدامات اخذ تأسیس مجوز تا راه‌اندازی یک کارگاه را شامل می‌شود)؛
- ثبت مالکیت (فرآیند لازم جهت ثبت دارایی در دفتر اسناد رسمی است)؛
- اخذ اعتبار؛
- شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران خرد؛

---

1. Doing Business
 2. starting a business
 3. dealing with construction permits
 4. Registering property
 5. Getting credit

- پرداخت مالیات^۲؛
- تجارت فرامرزی^۳؛
- انحلال یک فعالیت^۴؛
- الزام آور بودن اجرای قراردادها^۵؛
- استخدام و اخراج نیروی کار (قوانین بازار کار)^۶.

بانک جهانی با استناد به ۱۰ شاخص فوق، شاخص فضای کسب و کار را به صورت مقایسه‌ای برای اکثر کشورها گزارش می‌دهد. بر این اساس، هرگاه سیاست‌گذاری‌های اقتصادی در کشور میزبان، در راستای بهبود فضای کسب و کار باشد، میزان ریسک سرمایه‌گذاری کاهش خواهد یافت و به تبع آن جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به آن کشور افزایش می‌یابد.

ایوازکی و توکوناگا^۷ (۲۰۱۴)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «رابطه علی بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصاد کلان» با استفاده از روش همجمعی و علیت گرنجر در بازه زمانی ۱۹۸۰-۲۰۱۰ نشان دادند که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در افزایش رشد منطقه‌ای و ملی نقش مثبتی داشته است و در بلندمدت موجب بهبود شاخص فضای کسب و کار شده است.

کورکوران و گیلاندرز^۸ (۲۰۱۴)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سهولت انجام کسب و کار» به بررسی تأثیر محیط کسب و کار و مقررات تجاری بر جذب سرمایه مستقیم خارجی پرداختند. نتایج در بازه زمانی ۲۰۱۱-۱۹۹۰، نشان می‌دهد که بخش زیادی از این تأثیر از طریق شاخص «سادگی تجارت برون‌مرزی» تبیین و پیش‌بینی می‌شود. از دیدگاه این پژوهشگران، سایر ابعاد فضای کسب و کار بر میزان جذب سرمایه خارجی تأثیری ندارد یا تأثیر بسیار اندکی بر آن دارد. این رابطه در کشورهای بسیار فقیر وجود ندارد و برای کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه چنین نتایجی گزارش نمی‌شود.

-
1. Protecting Minority Investors
  2. Paying taxes
  3. Trading across borders
  4. Enforcing contracts
  5. Closing abusiness
  6. Employing workers
  7. Tokunaga, M. & Iwasaki, I.
  8. Corcoran, A. & Gillanders, R.

ورنیک و همکاران^۱ (۲۰۱۴)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «آیا نهادهای دولتی بر جریان سرمایه گذاری تأثیر دارند؟» برای بررسی نقش نهادها و جغرافیای طبیعی بر توسعه اقتصادی، جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی را در ۶۴ کشور در حال گذار در دوره زمانی ۱۹۹۶ - ۲۰۰۶ بررسی کردند. نتایج نشان می‌دهد کیفیت نهادهای منطقه‌ای عامل مهم در توضیح تفاوت‌های FDI در کشورهای مورد بررسی است.

اسنایپر و لینگک هو^۲ (۲۰۱۴)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «اثر خصوصی سازی بر شاخص‌های فضای کسب و کار» به بررسی نقش دولت در تسهیل خصوصی سازی و تأثیر آن بر فضای کسب و کار در استرالیا و گروه کشورهای منتخب OECD در دوره زمانی ۲۰۱۲ - ۲۰۰۰ پرداختند. نتایج این تحقیق به اثر مثبت خصوصی سازی در تسهیل فرآیند آغاز به کار، ضمن کاهش تصدی‌گری‌های دولت خصوصاً در صنایع زیربنایی اشاره دارد.

ساینی و همکاران^۳ (۲۰۱۰)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «آزادی اقتصادی، سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی» ارتباط میان آزادی اقتصادی، سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی را بررسی کردند. نتایج نشان می‌دهد سرمایه گذاری مستقیم خارجی اثر مستقیمی بر رشد محصول ندارد. درحالی‌که اثر سرمایه گذاری مستقیم خارجی به سطح آزادی اقتصادی در کشورهای میزبان وابسته است. به عبارت دیگر کشورهایی که فعالیت‌های آزادی اقتصادی را ارتقا می‌دهند، به طرز قابل توجهی از حضور شرکت‌های چندملیتی بهره می‌برند.

مولی^۴ (۲۰۱۳)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «اثر ICT بر فضای کسب و کار» به بررسی اثر فن آوری اطلاعات بر فضای کسب و کار در منتخبی از بنگاه‌های کشور تونس پرداخت. نتایج این مطالعه در دوره زمانی ۲۰۱۱ - ۱۹۹۰ نشان می‌دهد دریافتی بنگاه‌هایی که به صورت خاص با تأکید بر قابلیت‌های ICT فعالیت می‌نمایند در مقایسه با هموعان خود معادل ۵ درصد از کارایی بیشتر برخوردار است.

1. Wernick, etal
2. Snyder & Ling ho
3. Saini, etal
4. Mouelhi

بریکسل^۱ (۲۰۱۳)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «نظام حقوقی و کسب و کار» در ۵۰ کشور منتخب اروپایی با بهره‌گیری از مدل پانل دیتا در دوره زمانی ۲۰۱۲-۱۹۸۷ نشان می‌دهد که با بهبود مقررات و تعداد مراحل قانونی کسب مجوز، آغاز به کار سهولت بیشتری یافته و فضای کسب و کار رونق می‌یابد.

گلوبرمن و شاپیرو^۲ (۲۰۱۳)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «زیرساخت‌های حکمرانی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی» به بررسی اهمیت زیرساخت‌های حکمرانی در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پرداختند. نتایج نشان می‌دهد زیرساخت‌های حکمرانی خوب تأثیر مثبت و معناداری بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منتخب دارد.

کلایپر و لائو^۳ (۲۰۱۲) در مطالعه‌ای تحت عنوان «بررسی سهولت ثبت کسب و کار»، ثبت شرکت‌ها را در ۹۲ کشور مورد مطالعه قرار داده است و به بررسی چگونگی سهولت ثبت کسب و کار جدید و اثرگذاری اصلاحات ثبت شرکت‌ها بر روی ثبت شرکت‌های جدید پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که اصلاحات کوچک (در کل کمتر از ۴۰ درصد) اثر قابل توجهی بر کاهش هزینه‌ها، برای ایجاد شرکت‌های جدید ندارد. همچنین کارآفرینی برای پویایی اقتصاد مدرن ضروری است و با رشد اقتصادی ارتباط دارد.

دریمر و پرچت^۴ (۲۰۱۰)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «چگونگی ایجاد کسب و کار و شاخص‌های فضای کسب و کار: فضای سرمایه‌گذاری در هنگام وجود فضای کنترل در بنگاه‌ها» سه شاخص گرفتن زمان اجازه عملیات، زمان ایجاد و ساخت عملیات و زمان واردات کالا را ارزیابی نموده و به مقایسه جو سرمایه‌گذاری در بیش از ۱۰۰ کشور جهان پرداختند. آنان نشان می‌دهند که در فضای کسب و کار، زمان عامل مهم و تأثیرگذار است که این موضوع تحت تأثیر اصلاحات سیاستی صورت گرفته در هر کشور است.

عبداللهی، مهربانی و بصیرت (۱۳۹۳)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «مقایسه اثر شاخص‌های فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی: مطالعه موردی ایران و کشورهای عضو سازمان توسعه اقتصادی و

1. Breksel

2. Globerman, S. D.

3. Klapper, L & Love, I.

4. Driemeier & Pritchett

همکاری (OECD)»، به بررسی اثر شاخص‌های فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی ایران و مقایسه آن با کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی پرداختند. نتایج در دوره زمانی ۲۰۱۱-۲۰۰۶ حاکی از اثرگذاری بیشتر شاخص‌های حمایت از سهام‌داران خرد، اخذ اعتبار و اجرای قراردادها بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب است.

مکیان و همکاران (۱۳۹۲)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «فضای کسب و کار، راهبرد رشد؛ مقایسه کشورهای اسلامی منطقه منا و سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی» اولویت‌های بهبود سهولت کسب و کار را در منطقه منا و کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی بررسی کردند. با توجه به نتایج به دست آمده در دوره زمانی ۱۳۸۶-۱۳۹۱ و همچنین وضعیت نسبتاً مطلوب فضای کسب و کار در منطقه سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، لازم است کشورهای اسلامی منطقه منا برای بهبود در فضای کسب و کار، شاخص‌های تجارت فرامرزی و اخذ اعتبار را در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی مورد توجه ویژه قرار دهند.

وارث و همکاران (۱۳۹۱)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «ارتقای فضای کسب و کار جهت دستیابی به چشم‌انداز اقتصادی» با استفاده از تکنیک تاپسیس نخست به ترسیم نقطه آرمانی فضای کسب و کار در منطقه مورد نظر سند چشم‌انداز بیست ساله ایران پرداخته و سپس با استفاده از تکنیک آنترویی، شاخص‌های فضای کسب و کار را بر اساس اهمیت هریک از این شاخص‌ها در منطقه، اولویت‌بندی کردند. یافته‌های پژوهش نمایانگر آن است که وضعیت فضای کسب و کار در ایران نه تنها در یک یا چند زیرشاخص، بلکه در همه زیر شاخص‌ها با نقطه آرمانی ترسیم شده فاصله دارد، از این رو باید برای رسیدن به وضعیت آرمانی فضای کسب و کار در منطقه، تغییرات و اصلاحاتی را در همه زیر شاخص‌ها انجام داد. زیرشاخصی که بیشترین اهمیت را در میان سایر زیرشاخص‌ها به دست آورده، کاهش هزینه‌های گرفتن پروانه ساخت و ساز است و همچنین زیرشاخصی که کمترین اهمیت را کسب کرده و در اولویت آخر قرار گرفته، مربوط به تعداد رویه‌های لازم‌الاجرا شدن قراردادها است.

سالاری (۱۳۹۰)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «شاخص‌های کسب و کار و رقابت‌پذیری اقتصاد» ضمن مقایسه ایران با کشورهای برتر جهان، به معرفی شاخص‌های کسب و کار و رقابت‌پذیری اقتصاد و مالیات و اثر آن‌ها بر فضای کسب و کار پرداخت و آثار این شاخص‌ها را بر عملکرد

اقتصادی بررسی نمود و ضمن ترسیم فضای روشن از وضعیت ارتباط نظام مالیاتی کشور با فضای کسب و کار در دوره زمانی ۲۰۱۱-۲۰۰۵، وضعیت ایران و کشورهای منطقه را در خصوص شاخص‌های کسب و کار، رقابت‌پذیری و مالیات نامساعد یافته است.

تاری و علوی‌منش (۱۳۹۰)، در مطالعه‌ای تحت عنوان «شناخت نارسایی‌ها و چالش‌های فضای کسب و کار در ایران» به شناخت نارسایی‌ها و چالش‌های فضای کسب و کار پرداختند و برخی ابزارها و شاخص‌های لازم برای شناسایی این نارسایی‌ها را معرفی نمودند، سپس جایگاه و وضعیت فضای کسب و کار ایران را بر اساس این شاخص‌ها مورد بررسی قرار داده و با استفاده از برنامه‌های اصلاحی مورد نیاز برای اصلاح فضای کسب و کار به ارزیابی مواد بخش کسب و کار برنامه پنجم توسعه پرداخته که نتیجه تحقیق نشان‌دهنده فضای کسب و کار نامناسب در کشور است.

۳. روش‌شناسی تحقیق

در این مقاله با استفاده از مبانی نظری و مطالعات کورکوران و گیلاندرز^۱ (۲۰۱۴) و گلوبرمن و شاپیرو^۲ (۲۰۱۳) برای بررسی میزان تأثیرگذاری شاخص‌های فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب منا با تعدیلاتی از مدل (۱) استفاده شده است.

$$FDI_{it} = \alpha + \sum_{i=1}^{18} D_i + \sum_{n=1}^{10} \beta_n Z_{nit} + U_i \quad (1)$$

$FDI_{i,t}$: لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کشور i ام در دوره t ام

D_i : متغیر مجازی در مدل جهت نشان دادن تأثیرات مقاطع مکانی و زمانی

$Z_{i,t}$: لگاریتم شاخص‌های فضای کسب و کار در کشور i ام در دوره t ام که به ترتیب عبارتند از:

Z_1 اخذ مجوزهای ساخت و ساز^۳، Z_2 حمایت از سرمایه‌گذاران خرد^۴، Z_3 انحلال یک فعالیت^۵، Z_4 الزام آور بودن اجرای قراردادها^۶، Z_5 اخذ اعتبار^۷، Z_6 تجارت فرامرزی^۸، Z_7 شروع کسب و کار^۱، Z_8

1. Corcoran, A. & Gillanders, R.
2. Gliberman, S. D.
3. dealing with construction permits
4. Protecting minority investors
5. Enforcing contracts
6. Closing a business
7. Getting credit
8. Trading across borders

استخدام و اخراج نیروی کار^۲، Z_9 ثبت مالکیت^۳، Z_{10} پرداخت مالیات^۴، U : جمله خطای معادله و i, t : نشان دهنده کشور و زمان هستند.

به منظور تخمین معادله (۱) ابتدا لازم است تا نوع روش تخمین جهت نوع داده‌های پانل تعیین شود. بنابراین ابتدا برای تعیین وجود (عدم وجود) عرض از مبدأ جداگانه برای هر یک از کشورها از آماره F استفاده شد. با توجه به میزان آماره F محاسبه شده در جدول (۱)، فرضیه صفر آزمون مبنی بر استفاده از روش حداقل مربعات معمولی رد می‌شود. در نتیجه رگرسیون مقید (حداقل مربعات معمولی) دارای اعتبار نیست و باید عرض از مبدأهای مختلفی (روش اثرات ثابت یا تصادفی) را در مدل لحاظ نمود. سپس برای آزمون اینکه مدل با بهره‌گیری از روش اثرات ثابت یا تصادفی برآورد شود، از آزمون هاسمن استفاده شد. انجام این آزمون با استفاده از نرم‌افزار Eviews انجام گرفت. با توجه به میزان آماره کای دو به دست آمده از انجام محاسبات برای این رگرسیون در جدول (۱)، روش اثرات ثابت در تخمین مدل مورد استفاده قرار گرفت.

جدول ۱. نتایج برآورد تأثیر شاخص‌های فضای کسب و کار بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی با استفاده از روش اثرات ثابت در گروه کشورهای منتخب (متغیر وابسته: لگاریتم سرمایه گذاری مستقیم خارجی)

متغیرهای توضیحی	ضرایب (آماره t) {p-value}
C	۶/۸۶۷۵۵۱ (۳۱/۴۶۴۳۳) {۰,۰۰۰۰}
Z1	-۰/۲۳۳۶۱۰ (-۲۳/۴۵۰۶۳) {۰,۰۰۰۰}
Z2	۳/۵۷۷۴۶۳ (۲۴/۳۹۲۵۳) {۰,۰۰۰۰}
Z3	-۰/۰۰۳۰۹۷ (-۰/۸۷۹۳۸۸) {۰/۳۸۲۲}
Z4	-۰/۲۴۳۸۳ (-۲/۵۰۴۸۸) {۰/۰۱۴۶}

1. starting a business
2. Employing workers
3. Registering property
4. Paying taxes

ادامه جدول ۱. نتایج برآورد تأثیر شاخص‌های فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با استفاده از روش اثرات ثابت در گروه کشورهای منتخب (متغیر وابسته: لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی)

متغیرهای توضیحی	ضرایب (آماره t) {p-value}
Z5	۰/۰۰۹۱۰۴ (۴۹/۳۲۹۰۶) {۰,۰۰۰۰}
Z6	۰/۱۲۲۷۹۵ (۲۵/۳۳۷۲۲) {۰,۰۰۰۰}
Z7	۰/۰۰۰۲۳۵ (۱/۵۵۷۵۵) {۰/۱۲۳۹}
Z8	-۰/۲۰۸۶۲۸ (-۴۲/۶۸۶۱۲) {۰,۰۰۰۰}
Z9	۰/۰۲۴۷۰۴ (۲/۸۷۰۶۲) {۰/۰۰۵۴}
Z10	-۰/۵۵۸۲۳ (-۵/۰۹۲۸۳۲) {۰,۰۰۰۰}
R^2	۰/۸۹
Durbin-Watson stat	۱/۵۳۶۹۵۹
معناداری کل خط رگرسیون آماره F	F-statistic ۳۳/۵۸۱۳۸ Prob(F-statistic) ۰,۰۰۰۰
آزمون F لیمر	F(۱۷/۶۹)= ۳۰/۵۵۳۹ (p-value)=(۰,۰۰۰۰)
آماره هاسمن	CHISQ(۱۰)= (۰/۰۰۳۰) P-value=(۰,۰۰۰۰)

مأخذ: محاسبات تحقیق

۴. یافته‌ها

نتایج حاصل از برآورد رگرسیون (۱) در گروه کشورهای منتخب منا به روش اثرات ثابت در جدول (۱) نشان می‌دهد:

- لگاریتم اخذ مجوزهای ساخت و ساز Z_1 تأثیر منفی و معناداری بر لگاریتم جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارد. کشش و یا حساسیت سرمایه‌گذاران خارجی نسبت به تغییر این شاخص ۲۳/۴۵۰۶۳ درصد است.

- لگاریتم حمایت از سرمایه گذاران خرد Z_2 تأثیر مثبت و معناداری بر لگاریتم جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارد. کشش و یا حساسیت سرمایه گذاران خارجی نسبت به تغییر این شاخص $۳/۵۷۷۴۶۳$ درصد است.
- لگاریتم انحلال یک فعالیت Z_3 تأثیر معناداری بر لگاریتم جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب ندارد.
- لگاریتم الزام آور بودن اجرای قراردادها Z_4 تأثیر منفی و معناداری بر لگاریتم جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارد. کشش و یا حساسیت سرمایه گذاران خارجی نسبت به تغییر این شاخص $۰/۲۴۳۸۳$ درصد است.
- لگاریتم اخذ اعتبار Z_5 تأثیر مثبت و معناداری بر لگاریتم جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارد. کشش و یا حساسیت سرمایه گذاران خارجی نسبت به تغییر این شاخص $۰/۰۰۹۱۰۴$ درصد است.
- لگاریتم تجارت فرامرزی Z_6 تأثیر مثبت و معناداری بر لگاریتم جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارد. کشش و یا حساسیت سرمایه گذاران خارجی نسبت به تغییر این شاخص $۰/۱۲۲۷۹۵$ درصد است. توسعه اقتصاد بین الملل و افزایش درجه باز بودن اقتصاد می تواند موجب افزایش جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی شود.
- لگاریتم شروع کسب و کار Z_7 تأثیر معناداری بر لگاریتم سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب ندارد.
- لگاریتم استخدام و اخراج نیروی کار Z_8 تأثیر منفی و معناداری بر لگاریتم جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارد. کشش و یا حساسیت سرمایه گذاران خارجی نسبت به تغییر این شاخص $۰/۲۰۸۶۲۸$ درصد است.
- لگاریتم ثبت مالکیت Z_9 تأثیر مثبت و معناداری بر لگاریتم جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارد. کشش و یا حساسیت سرمایه گذاران خارجی نسبت به تغییر این شاخص $۰/۰۲۴۷۰۴$ درصد است. ثبت مالکیت و بهبود سطح مالکیت معنوی در کشورهای منتخب موجب حصول اطمینان برای سرمایه گذاران می گردد که

نتایج حاصل از زحمات آن‌ها نصیب خودشان گردد و امکان وقوع پدیده سواری مجانی کاهش می‌یابد.

- لگاریتم پرداخت مالیات Z_{10} تأثیر منفی و معناداری بر لگاریتم جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارد. کشش و یا حساسیت سرمایه‌گذاران خارجی نسبت به تغییر این شاخص $0/55823$ درصد است. کاهش میزان مالیات‌ها موجب بهبود روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌گردد. در نتیجه اجرای سیاست‌های تشویقی می‌تواند در بهبود روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأثیر مثبت و معناداری داشته باشد.
- مقدار ضریب تعیین در مدل نشان می‌دهد که بیش از هشتاد درصد از تغییرات لگاریتم جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب توسط متغیرهای مستقل مدل توضیح داده شده است.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

- با توجه به نتایج برآورد فرضیه‌های مربوط به ارتباط معنادار میان اخذ مجوز ساخت و ساز، الزام آور بودن اجرای قراردادها، استخدام و اخراج نیروی کار، پرداخت مالیات، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، اخذ اعتبار، تجارت فرامرزی، ثبت مالکیت به‌عنوان شاخص‌های فضای کسب و کار و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب را نمی‌توان رد کرد. همچنین فرضیه‌های مربوط به ارتباط معنادار میان انحلال یک فعالیت، شروع کسب و کار به‌عنوان شاخص‌های فضای کسب و کار و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب را نمی‌توان پذیرفت.
- لگاریتم حمایت از سرمایه‌گذاران خرد بیشترین تأثیر را در میان ده شاخص کسب و کار بر لگاریتم جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد.

۶. پیشنهادها

- با توجه به نتایج به‌دست آمده در چهارچوب این مطالعه، می‌توان پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه کرد:
- تلاش و برنامه‌ریزی دقیق به‌منظور ارتقای سطح شاخص‌های فضای کسب و کار؛
- کاهش حجم و اندازه دولت و ایجاد شرایط لازم برای مشارکت بیشتر بخش غیردولتی؛
- تلاش در جهت روشن‌سازی قوانین و رفع برداشت‌ها از قوانین؛

- افزایش وظایف نظارتی دولت؛
- ثبات قوانین تجاری و اقتصادی و رفع موانع در جهت جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی؛
- استفاده از ابزارهای تشویقی و ارشادی مناسب برای جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی.

منابع

- تازی، فتح الله؛ علوی منش، محسن (۱۳۹۰). «بهبود فضای کسب و کار در برنامه پنجم توسعه»، فصلنامه پژوهش و مجلس. شماره ۶۷. صص ۵۷-۷۸.
- سالاری، ابوذر (۱۳۹۰). «بررسی تأثیر نظام مالیاتی بر فضای کسب و کار». ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی. شماره‌های ۹ و ۱۰. صص ۱۱۱-۱۳۰.
- عبداللهی، فرشته؛ مهربانی، فاطمه؛ بصیرت، مهدی (۱۳۹۳). «مقایسه اثر شاخص‌های فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی: مطالعه موردی ایران و کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی». نشریه همایش الکترونیکی ملی چشم‌انداز اقتصاد ایران.
- میدری، احمد؛ قودجانی، اصلان (۱۳۸۷). سنجش و بهبود محیط کسب و کار. جهاد دانشگاهی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران. چاپ اول.
- مکیان، سید نظام الدین؛ امامی میدی، مهدی؛ عشرتی، سمانه؛ احمدی، زهره (۱۳۹۲). «فضای کسب و کار، راهبرد رشد؛ مقایسه کشورهای اسلامی منطقه منا و سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی». نشریه پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی. سال سوم. شماره ۱۱. صص ۷۵-۸۴.
- نصیری اقدم، علی (۱۳۸۸). «بررسی راهبردها و تجربیات گروه کسب و کار بانک جهانی در ایجاد اشتغال». نشریه اقتصاد و جامعه. سال ششم. شماره ۲۲ و ۲۱.
- وارث، سید حامد؛ پروندی، یحیی؛ قاسمی، روح‌ا... (۱۳۹۱). «ارتقای فضای کسب و کار جهت دستیابی به چشم‌انداز اقتصادی: کاربستی بر اساس تکنیک‌های تاپسیس و آنتروپی». مدیریت بازرگانی. شماره ۱۱. صص ۱۳۸-۱۲۱.

- **Bayraktara, N.** (2013). "Foreign Direct investment and Investment Climate". *Procedia Economics and Finance*, vol. 5(4), pp. 83- 92.
- **Breksel, R.** (2013), "The Legal System and Business in European Countries", *Economic Analysis in European Countries*, vol. 4(7), pp. 20-37.
- **Saini, A. & Baharumshah, A. & Hook Law, S.** (2010). "Foreign direct investment, economic freedom and economic growth: International evidence". *Economic Modelling*, vol. 27, pp. 1079–1089.
- **Corcoran, A. & Gillanders, R.** (2014). "Foreign direct investment and the ease of doing business". *Review World Economics*, vol. 42(1), pp. 125-143.
- **Driemeier, M.H. and Pritchett, L.** (2010), "How Business Is Done and the Doing Business Indicators: The Investment Climate when Firms Have Climate Control", The World Bank, Research Working.
- **Ghatak, A. & F. Halicioglu** (2006), "Foreign Direct Investment and Economic Growth: Some Evidence from Across the World", MPRA Paper, No. 3563.
- **Globerman, S. D. Shapiro.** (2013), "Global Foreign Direct Investment flows. The role of governance infrastructure", *world development*, vol. 30 (11), pp. 1899-1919.
- **Klapper, L & Love, I.** (2012), "The Impact of Business Environment Reforms on New Firm Registration", World Bank Policy Research working paper.2011, vol.33(2), pp. 60-89.
- **Mouelhi, M.** (2013), "ICT & Business space", University of Linz, Austria.
- **Snyper, L & Ling ho, J.** (2014). "The Effect of Privatization on Business Space, An Empirical Analysis, OECD Economic Studies", No. 43.
- **Saini, W.N.W. Azman & Baharumsha, Ahmad Zubaidi.** (2010), "Foreign direct investment, economic freedom and economic growth: International evidence", Vol. 27, September 2010, pp. 1079-1089.
- **Tokunaga, M. & Iwasaki, I.** (2014), "Transition and FDI: A Meta-Analysis of the FDI Determinants in Transition Economies", RRC Working Paper, No. 47, ISSN 1883-1656.
- **Wernick, A. D, J. Haar, and S. Shane** (2014), "Do Governing Institutions Affect Foreign Direct Investment Inflows? New Evidence from Emerging Economies", *International Journal of Economics and Business Research*, vol. 1, pp. 317-332.